

APLIKACE AUTOMATIZOVANÝCH KNIHOVNICKÝCH SYSTÉMŮ V ČR

Anna Stöcklová

Počítače definitivně vstoupily do našeho života. Je mnoho činností, které bez výpočetní techniky nemohou existovat. Pomalu si zvykáme i na jejich přítomnost v domácnostech. Počítačový průmysl je schopný produkovat stále dokonalejší výrobky, co do kapacity paměti, spolehlivosti a rychlosti a zároveň redukovat jejich ceny. Stejně trendy lze pozorovat i v oblasti telekomunikací. Jednotlivá místa na zeměkouli jsou propojována optickými kabely, které umožňují přenos textových i obrazových dokumentů ve velmi krátkém čase. A tak pomalu mizí hlavní bariéry času a prostoru v komunikaci obyvatel. Objevují se nové multimediální dokumenty. Většina textů, před tím než je tištěna na papír, je uložena na počítačové médium. Po technické stránce již není problém takto připravené dokumenty dát uživatelům k dispozici prostřednictvím datové sítě např. Internetu. Že se to dosud nestalo v širší míře, je proto, že zbývá celosvětově vyřešit ochranu autorských práv u těchto médií.

Rozhodně si myslím, že knihovny rozvoj počítačového průmyslu a zejména telekomunikací nemohou ignorovat. Lehce by se jim mohlo stát, že by je časem nikdo nepotřeboval. Počítače do knihoven patří. Pokud jsou správně využívány, nejenže knihovníkům šetří čas a odstraňují nadměrnou manuální práci, ale hlavně skýtají našim uživatelům dokonalejší možnosti při vyhledávání literatury a zkvalitňují a zrychlují výpůjční služby. Naši uživatelé však budou také častěji vyžadovat dokumenty, které nejsou ve fondu naší knihovny, požadovat rešerše a faktografické informace. K tomu nebude stačit pouze autonomní systém knihovny, ale bude potřeba zapojit knihovnu do národní a mezinárodní sítě.

Jaký je stav českého knihovnictví z pohledu těchto perspektiv? Ještě před šesti lety by málokdo z nás mohl doufat v širší využívání počítačů v knihovnách. Nabídka na trhu osobních počítačů byla malá, ceny velmi vysoké. Od mezinárodní organizace UNESCO jsme měli k dispozici databázový systém CDS-ISIS, na kterém se mnozí z nás s různými výsledky učili pracovat s počítači. Z hotových knihovnických softwarů se nabízel pouze systém MAKS a Výpočetní centrum ČVUT pracovalo na vývoji prvního integrovaného knihovnického systému Automatizovaná knihovna. O zapojení byt' jediné knihovny do mezinárodních datových sítí nebylo možno uvažovat.

Nicméně i v takto omezených podmínkách se špičkový odborníci snažili hledět do budoucnosti a připravit pole pro nástup automatizace knihoven u nás. Mám na mysli zejména definování výměnného formátu – standardy, která by umožnila v budoucnosti výměnu dat a jejich konverzi do vyšších systémů.

Po revoluci v roce 1989 se proces automatizace knihoven poněkud zrychlil. Vznikly první komerční firmy, které na trh nabídky další automatizované knihovnické systémy. Počítače i systémy se staly cenově dostupnějšími a zejména mladší generace knihovníků ztrácela nechuť pro práci s počítači. Za podpory Mellonovy nadace byl projektován a posléze realizován projekt CASLIN, který se stal páteří národní sítě knihoven v České republice. Pro tento projekt byly převzaty mezinárodní standardy struktury záznamu – formát UNIMARC a pravidel popisu dokumentů AACR2. Vysokoškolské knihovny a některé významné knihovny v republice se připojily ke globální informační síti Internet. Stále ještě neexistuje žádný orgán, který by koordinoval postup automatizace v knihovnách. Odborníci a knihovnická veřejnost se několikrát do roka scházejí na seminářích, poradách a konferencích, aby se navzájem informovali a sjednotili své postupy.

Velkou nadějí a krokem vpřed by se mohl stát vládní program rozvoje informačních dálnic, který pokud bude schválen, umožní knihovnám napojit se na informační dálnici na našem území.

Konkrétně postup automatizace knihoven v naší republice lze však pouze hodnotit počtem automatizovaných knihovnických systémů a počtem knihoven, které již tyto systémy vlastní.

V České republice je v současné době distribuováno 13 systémů – 9 českých a 4 zahraniční.

Jak jsem již uvedla, počátky nové éry automatizace knihoven jsou spjaty s databázovým systémem CDS-ISIS. Neexistuje přehled o tom, které knihovny vytvořily na jeho základě systém pro knihovnu. Nejznámější a nejrozšířenější jeho aplikací je MAKS (Modulární automatizovaný knihovnický systém), který je vytvořen a distribuován Národní knihovnou v Praze. Byl prodán do 182 organizací a v České republice s ním dosud pracuje 129 knihoven.

Přehled instalací podle jednotlivých typů knihoven

Vysokoškolské	7
Školní	4
Veřejné	33
SVK	3
Odborné	61
Státní správa a archivy	8
Muzejí	13

MAKS není integrovaný systém. Nabízí pouze možnost zpracování a vyhledávání dokumentů. Dosud je instalován v těch knihovnách, které zatím nepotřebují jiné moduly automatizovaných systémů. Také některé knihovny nemají dostačné finance na výměnu systému a snaží se alespoň ukládat data do souborů MAKS a čekají na vhodný systém vyšší generace, do kterého budou moci svá data konvertovat.

Prvním integrovaným systémem u nás je systém, který byl vytvořen ve Výpočetním centru ČVUT v Praze – Automatizovaná knihovna. Systém obsahuje moduly akvizice, katalogizace, výpůjčky i správu seriálů. Jeho první instalace je datována rokem 1989. Systém zejména funguje v knihovnách ČVUT a vysokých školách. Je dále rozvíjen, ale dalším knihovnám je poskytován bez servisu a bezplatně.

Přehled instalací podle jednotlivých typů knihoven

Vysokoškolské	9
Školní	1
Odborné	1

Chronologický vývoj instalací

1989	1
1990	2
1993	5
1994	3

Prvním komerčním integrovaným systémem, který se objevil po roce 1989 na našem trhu, je systém SMARTLIB, firmy Lumare z Hradce Králové. Na semináři katedry knihovnictví a vědeckých informací (nyní Ústavu informačních studií a knihovnictví) byl předveden v roce 1991 a ještě v témže roce ho zakoupilo a testovalo 8 knihoven. Od této doby se systém neustále vyvíjí, firma se rozrůstá a kromě 85 instalací v České republice je distribuován také na Slovensko.

Přehled instalací podle jednotlivých typů knihoven

Věřejné knihovny	33
SVK	2
Školní	14
Vysokoškolské	7
Knihovny státní správy	3
Muzea	3
Odborné knihovny	22

Chronologický vývoj instalací

1991	8
1992	20

1993	14
1994	26
1995	17

Zejména veřejným knihovnám je určen systém LANIUS, který byl vytvořen pracovníky firmy ArrowSys (nyní Kessoft) z Tábora ve spolupráci s tamější Okresní knihovnou. Systém byl koncipován pro potřeby knihovny v Táboře a nyní se stále zdokonaluje. Byla vytvořena i jeho verze pro školní knihovny. Je instalován v 121 knihovnách.

Přehled instalací podle jednotlivých typů knihoven

Veřejné knihovny	102
Školní	4
Vysokoškolské	2
Státní správa-archivy	3
SVK	1
Muzea	4
Odborné	5

Chronologický vývoj instalací

1991	1
1992	10
1993	42
1994	36
1995	32

Prvním zahraničním systémem, který byl upraven pro české prostředí je systém TINLIB od anglické firmy Information Management and Engineering (IME), který má ve světě 1800 instalací a v České republice 85 instalací zejména ve vysokoškolských knihovnách. Distributorem systému pro Českou a Slovenskou republiku je Ústav výpočetní techniky Univerzity Karlovy v Praze. Obsahuje všechny moduly od akvizice po správu seriálů a pracuje s autoritami.

Přehled instalací podle jednotlivých typů knihoven

Vysokoškolské knihovny	49
SVK	4
Školní	4
Veřejné	1
Státní správa	9
Odborné	15
Muzea	3

Chronologický vývoj instalací

1992	9
1993	36
1994	29
1995	7

V roce 1992 byl ve Slovenské lékařské knihovně v Bratislavě instalován česko-kanadský systém Rapid Library, který byl pro české a slovenské prostředí upraven firmou Cosmotron v Hodoníně, která je též jeho distributorem. V České republice je instalován v 11 knihovnách, zejména odborných lékařských. Kromě modulu MVS obsahuje všechny moduly a pracuje s autoritami.

Přehled instalací podle jednotlivých typů knihoven

Odborné	12
Muzea	1

Chronologický vývoj instalací

1993	2
1994	7
1995	4

Významným mezníkem pro automatizaci českých knihoven bylo vytvoření české a slovenské sítě CASLIN. Pro tuto síť byl v konkursním řízení vybrán izraelský systém ALEPH (Automated Library Expandable Program of the Hebrew University). Jeho distributorem pro Českou republiku je firma EX Libris se sídlem v Praze. Ve světě je instalován ve 145 knihovnách a v České republice ve velkých knihovnách zejména v Národní knihovně v Praze, v SVK Brno, které jsou hlavními uzly sítě CASLIN. Dále pak byl zakoupen pro knihovny, které se podílejí na zpracování národní bibliografie – Státní technickou knihovnu a Státní lékařskou knihovnu. Dále byl systém zakoupen pro Základní knihovnu ČAV a na VŠCHT Praha.

Přehled instalací podle jednotlivých typů knihoven

Národní	1
SVK	1
Vysokoškolské	1
Odborné knihovny	2

Chronologický vývoj instalací

1993	1
1994 -1995	4

V Brně na Vysokém učení technickém pod vedením doc.Fendrycha byl vytvořen systém MINIDIKIS, který byl určen převážně pro knihovny VUT.

Přehled instalací podle jednotlivých typů knihoven

Vysokoškolské	52
Školní	4
Odborné	3
Muzejní	1
Chronologický vývoj instalací	
1993	29
1994	30
1995	1

SVK Plzeň vyvíjí systém KIMS (Knihovnicko-informační modulární systém), který je zatím instalován v jedné okresní knihovně.

Na trhu v České republice, zejména v menších knihovnách, najde čásem uplatnění i systém PARIS. Jeho tvůrcem a distributorem je firma PC-CONSULT Zlín.

Na konci roku 1994 byl v České republice představen další zahraniční systém BIBIS. Je to holandský systém, který je připravován pro použití v českém prostředí. Počet instalací v Evropě je kolem 250, v České republice byl instalován v roce 1994 v Okresní knihovně v Pardubicích a podnikové knihovně Rubena Náchod. Systém obsahuje všechny moduly od akvizice po meziknihovní výpůjční službu. Jeho českým dodavatelem je společnost INCAD ltd. v Praze 4.

Mezi nové české integrované systémy se v letošním roce zařazují dva : systém CODEX a MEICO SYSTEM, které zatím testují možnosti konverze dat ve výměnném formátu.

Středoevropská univerzita v Praze již několik let pracuje se systémem Advance, kanadské firmy Geac Computer Corporation. Vzhledem k tomu, že v knihovně jsou zpracovávány zahraniční dokumenty a uživatelé jsou také především zahraniční studenti, systém nebyl dosud přeložen do češtiny.

V seznamu zahraničních systémů z roku 1994 uvedl systém Dynix z Velké Británie 1 instalaci v České republice .

Jak je z uvedených přehledů patrné, po roce 1991 se počet knihoven, které přecházejí na automatizaci zvyšuje. Aktivita knihoven v této oblasti je nejvíce patrná u vysokoškolských a veřejných knihoven. Také z 9 Státních vědeckých knihoven mají všechny výpočetní techniku a instalován jeden automatizovaný knihovnický systém. (1 knihovna dokonce systémy dva). Z 59 okresních knihoven má zakoupený systém 49 knihoven. Ovšem z celkového počtu asi 6 500 knihoven v České republice má zakoupen automatizovaný knihovnický

system pouze 516 knihoven. Bohužel také nemůžeme s jistotou uvést, zda všechny zakoupené systémy jsou funkční. V dalších průzkumech bude nutno zjistit přesné počty fungujících systémů a zejména kvantitu zpracovaných dokumentů. Kvalitu záznamů prověří praxe a souborné katalogy. Teprve tehdy, až se knihovna bude moci na automatizovaný knihovnický systém plně spolehnout a nepovede souběžně manuálně zpracovávanou agendu a tehdy až bude napojena na Internet a zveřejní v něm své fondy a umožní uživatelům vyhledávat v katalozích jiných knihoven, pak budeme moci konstatovat, že proces automatizace v naší republice úspěšně probíhá.